

DE MEERSCHUIMPIJP

door Jos Engelen

Inleiding

Waarom een artikel over meerschium in een blad, dat voornamelijk over kleipijpen handelt? Lang heb ik getwijfeld of dit wel paste in de uitgangspunten van de PKN. Toch heb ik gemeend deze bijdrage te kunnen leveren omwille van de volgende argumenten:

* PKN is een driemaandelijks blad voor alle pijpenverzamelaars.

* In het verzamelgebied "tabacologie" vormt de kleipijp weliswaar het grootste percentage en is überhaupt voor de tabak het startpunt van de pijpenfabricage, maar men zou de overige aspecten van de tabacologie onrecht aandoen, als de meerschiumpijp ook niet enige overigens welverdiende aandacht kreeg.

* Het verbreedt onze tabacologische horizon en de meerschiumpijp levert talloze raakvlakken met de kleipijp, zeker qua versieringsmotieven en modellen. Hier geldt zelfs: wie is de kip en wie is het ei?

* Gegevens en achtergronden over meerschiumpijpen worden vaak zeer fragmentarisch en summier behandeld binnen de tabacologie. U kunt dit artikel dan ook als een eerste aanzet beschouwen tot bundeling van gegevens over deze materie.

De benaming

Alleen de naam al roept allerhande associaties op: ...een magische klank, toebedeeld aan de zo vaak bezongen Koningin der Pijpen! Het summum voor de echte genietter, duur, chic, snobistisch, alleen voor de beter gesitueerden! Meerschium... de Nederlandse vertaling van het Duitse Meereschaum, Spuma Maris oftewel het schuim der zee, dat voorkomt in de Zwarte Zee en door zijn laag soortelijk gewicht blijft drijven. Meerschium, ook wel sepioliet genaamd naar zijn gelijkenis met de rugplaat van de inktvis met de wetenschappelijk naam van sepia. Volgens de overlevering gebruikten de oude Grieken het reeds als zeep...

De Turken, die vermoedelijk als eersten de mogelijkheden van het meerschium ontdekten, hadden tal van benamingen voor dit materiaal: van "Kummer" (de "eerste" ontdekker) en "Mertschavon" (een Levantijnse handelsbenaming) tot "Skum" (wit schuim) en "Luletschi" (pijpensteen).

En dan spreken we alleen nog maar over de verzamelnaam meerschium, waarin de volgende kwaliteiten te onderscheiden zijn:

* Blokmeerschium, de topkwaliteit, de eerste keus

* Gemalen meerschium, bestaande uit afvalstukjes van meerschium met een bindmiddel geperst tot een homogeen materiaal, ook wel Massa of

Pers of Weens of Belgisch Meerschium genoemd, de tweede keus. Maar wat is meerschium nu werkelijk?

Het is een delfstof dat in knolvormige stukken voorkomt, gevormd tijdens de jongste geologische periode het Tertiair, een mineraal met de scheikundige formule $Mg_2Si_3O_8 \cdot 2H_2O$ oftewel: waterhoudende kiezelzure magnesia. De Duitsers omschrijven de verhoudingen wat duidelijker met "hun" formule: Kieselerde ca 45%-Magnesia ca 40,25%-Wasser und Kohlensäure ca 10,14% und Tonerde ca 4,61%.

En om de verwarring helemaal compleet te maken bestaan er nog tal van benamingen gerelateerd aan vindplaatsen, uitvoeringen, modellen en imitaties, waarop we in het vervolg van dit artikel nog zullen terugkomen.

Vindplaatsen

Meerschium wordt op tal van plaatsen in de wereld aangetroffen, zoals Noord-Amerika (State Washington), Bosnië, Tsjechië (Moravië), China (Mandsjoerije), Griekenland (Samos, Thebe), Italië (Toscane en Piemontse Alpen), Rusland (Krim), Spanje (Vallecos en Aranjuez) en Slowakije (Karpaten), maar in al deze gebieden niet als voor de pijpenindustrie bruikbaar materiaal. De enige plaatsen waar dit wel het geval is, zijn:

- * Turkije: Anatolië: Bursa, Eskisehir (afb. 1)
- * Kenia/Tanzania: in het Ambolesi territorium Arusha op de grens met Tanzania bij de Kalimandjaro

Het bestaan van dit mineraal was in Turkije al in de Oudheid bekend. De Grieken gebruikten dit met water sterk schuimende mineraal als zeep (spuma maris) en vanuit deze eigenschap is de naam Meerschium ontstaan.

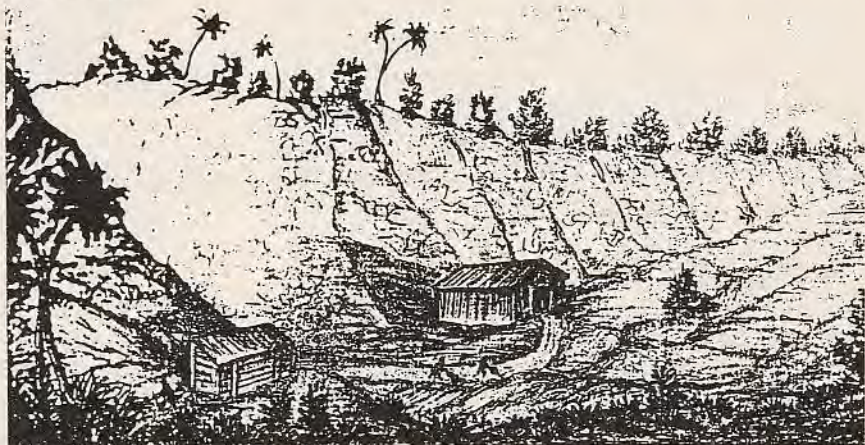
Als ruw materiaal aangewend voor de pijpenfabricage moeten we denken aan de periode midden 17e eeuw. Rond 1700 werd het in ieder geval al vanuit de vindplaatsen via overslag in Constantinopel verhandeld op de beurs van Leipzig, vanwaar het zijn weg vond naar de diverse fabricageplaatsen.

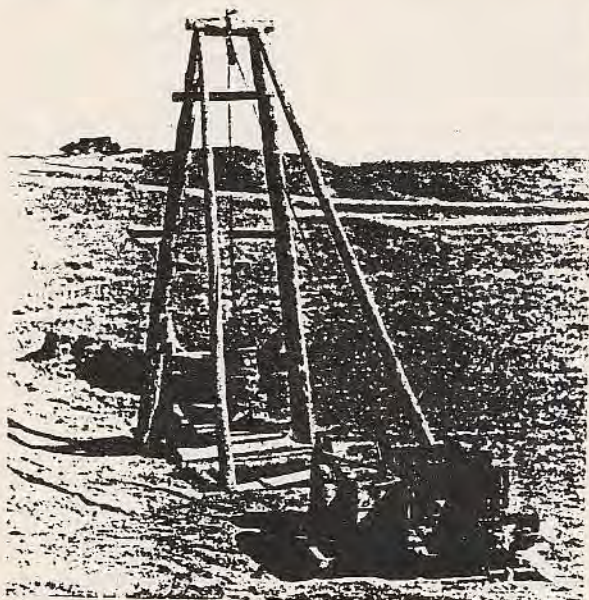
Afb. 1

Hoewel het een delfstof is, moeten we ons de winning van dit mineraal uit groeven niet voorstellen als in de mijnbouw waar in gemechaniseerde schachten in complete mijngangen met pneumatische hamers via schudgoten en lorries op rails ruwe kolen werden gewonnen.

De "industriële" meerschuumexploitatie vindt plaats op een uiterst simpele wijze en uitsluitend in dagbouw via primitieve schachten op een diepte tussen de 20 en 80 meter, waarin alle werkzaamheden met de hand plaatsvinden (afb. 2 en 3).

Afb. 2 Mijnaanzicht

Afb. 3 Mijnschacht in Anatolië

In de op die diepte voorkomende serpentijnlagen worden de knolvormige stukken gevonden van dit mineraal met een poreuze structuur, zacht en kleiachtig en bestaande uit dunne mica-achtige schubben, die sterk absorberend zijn. Het heeft een soortelijk gewicht van 2, maar blijft door zijn poreusheid toch drijven op water. De kleur varieert van witgeel naar roodachtig/grijs, terwijl het Ambolesi-meerschuum aanzienlijk zwaarder is en ook voorkomt in grauwere tinten. Wordt het lang aan de lucht blootgesteld, dan gaat de kleur sterk ach-

teruit, doordat het wit overgaat in grijs. Uit 150 kubieke meter meerschuim kunnen circa 600.000 pijpen gewonnen worden.

Bekijken we de uitvoer vanuit Turkije, dan zien we dat rond 1850 de export vooral naar Wenen uit 3000 kisten van 30/40 kilo bestond. In 1880 was dit al opgelopen tot 11.000 kisten.

Zoals vermeld, wordt er in het huidige Kenia/Tanzania ook meerschuim gedolven: sinds 1955 door de Tanganyika Meerschaum Corporation Ltd, die blokmeerschuimpijpen op de markt brengt, die door een modern ontwikkeld verhardingsprocédé minder breekbaar zijn dan hun Turkse equivalenten. Als merk wordt gevoerd het witte olifantje, gevat in een zwarte cirkel (afb. 4).

TANGANYIKA MEERSCHAUM CORPORATION LTD
P. O. Box 3151, Arusha, Tanzania

Afb. 4

Een beetje historie

Wie ook de eerste is geweest die op het idee kwam om dit materiaal te gebruiken voor het snijden van een pijp, het was zeker niet zoals de overlevering wil de schoenmaker Kovacs. Het gebruik in Turkije van meerschuimpijpen was al vroeg in de 17e eeuw bekend, waar was en notenolie gebruikt werden voor het kleuren van de koppen. In het begin zal de verspreiding zich niet verder hebben uitgestrekt dan binnen de grenzen van het Ottomaanse Rijk, maar sinds het beleg van Wenen in 1683 raakte West-Europa met deze soort pijpen bekend en velen kwamen al snel in de ban van deze "witte godin".

Wenen zag in het meerschuim grote mogelijkheden en werd dan ook in de 18e eeuw het Mekka van de meerschuimfabricage. En dat deze stad een dominante positie innam, moge blijken uit het feit dat tal van hoge personen hier hun pijpen lieten vervaardigen. Vorst Esterhazy, Oostenrijks gezant in Constantinopel, was in 1760 een van de eersten die de lange rij van vorstelijke personen zou openen. Maar voor het gewone volk bleef het nieuwe mineraal nog een onbekend fenomeen, want in het algemeen gewaardeerde woordenboek van Chomel uit 1778 wordt de meerschuimpijp nog als volgt gedefinieerd: *Tabakspijp, samengesteld o.a. van zeeschuim zijnde schorskoraal (Alcyonium)*.

Vanaf 1750 was de meerschuimpijp al wel in geheel Europa bekend en gewaardeerd met als absoluut hoogtepunt de periode 1850 tot 1900.

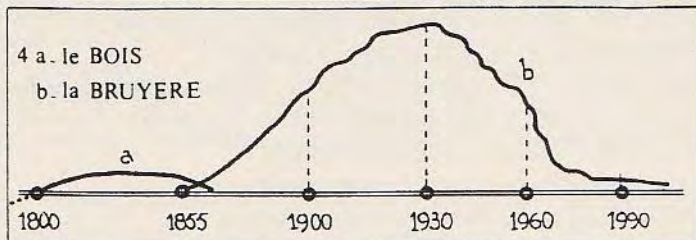
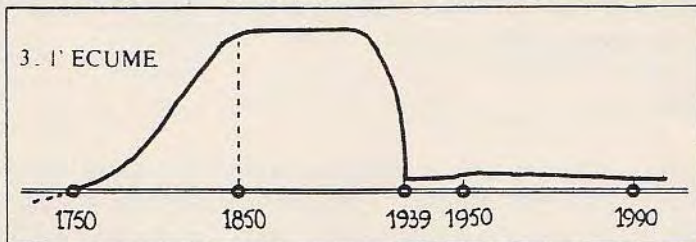
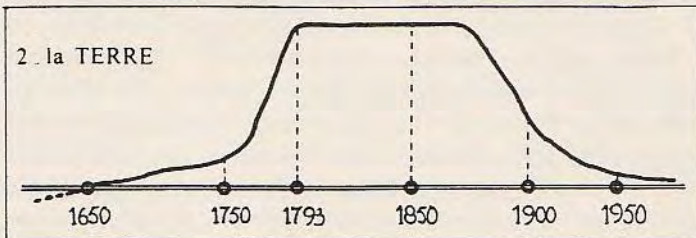
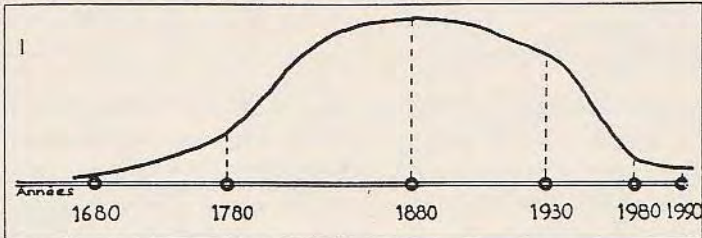
Illustratief voor Frankrijk maar ook met kleine varianten geldend voor de rest van Europa is een grafiek van het pijpgebruik in Frankrijk (afb. 5).

Als belangrijkste fabricageplaatsen, zonder uitpuittend te zijn, moeten zeker genoemd worden: Genua, Turijn en Triest in Italië; Colmar en Parijs in Frankrijk; Budapest in Hongarije; Essen, Neurenberg maar vooral Lemgo en Ruhla

COURBES EVOLUTIVES

1 - De l'utilisation de la pipe en France.

2,3,4 - Du marché Français, par catégories.

1 De ontwikkeling van het gebruik van de pijp in Frankrijk

2 van klei

3 van meerschium

4a van hout

4b van bruyère

Afb. 5

in Duitsland, en Wenen in Oostenrijk.

De volgende statistische cijfers onderbouwen het voorgaande volledig en geven haarscherp de verhoudingen aan tussen Lemgo/Ruhla en Wenen:

Jaar 1870	Lemgo	Ruhla	Wenen
Aantal bedrijven	9	40	154
Aantal arbeiders	18	300	800

wat voor Wenen een jaarproductie opleverde van meer dan 100.000 blok-meerschuijpijpen! In 1872 was het aantal arbeiders in Wenen opgelopen tot 1000, die onder leiding van 200 "Meister" 360 ton meerschuij en 30 ton barnsteen verwerkten. In 1892 was dit ook voor Wenen teruggelopen tot 60 "Meister" en 600 arbeiders. Maar ondanks het feit dat de meerschuijpijp enorme concurrentie kreeg te duchten van de bruyèrepipj, de sigaar en de sigaret bleef Wenen toonaangevend voor deze industrie. Jacques Bergmans registreerde rond 1913 bij zijn bezoeken aan Wenen een tiental fabrieken die nog actief waren op de meerschuijmarkt. En tot op de dag van vandaag gelden de meerschuijpijpen van Andreas Bauer & Sohn als het summum dat in dit genre te koop is: "De" specialist in meerschuijpijpen met barnstenen roer in lederen etui, idem voor sigaren- en sigarettenspitten. Uitvoering zowel in free-hand form als in traditionele modellen als billiard, apple, pot en bent.

De fabricage

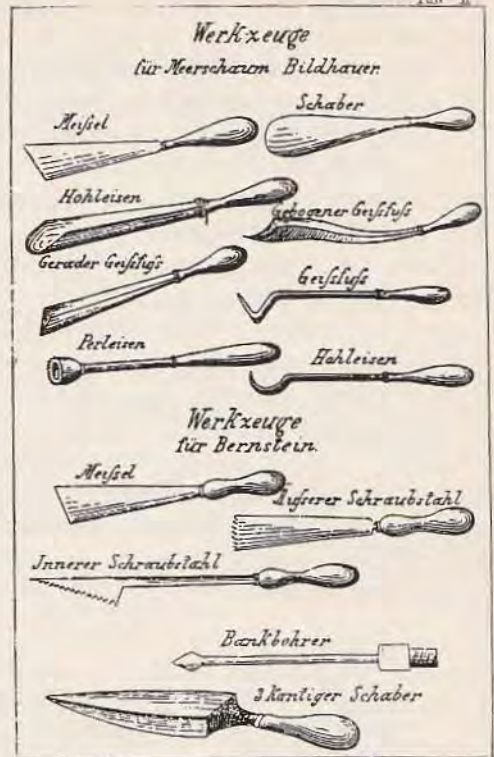
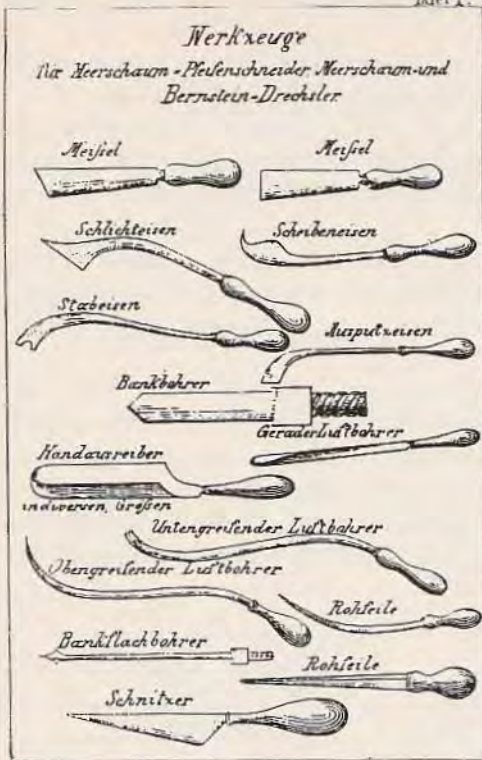
De fabricage van een meerschuijpijp was en is, ondanks de toenemende mechanisering, voor het grootste gedeelte handwerk en verloopt nagenoeg hetzelfde als van de bruyèrepipj. Eind 19e eeuw had een ervaren pijpenmaker in 56 verschillende bewerkingen nog steeds circa 5½ uur nodig om een simpel glad model te vervaardigen.

Een Franse beschrijving uit circa 1880 over de te volgend globale stappen bij de vervaardiging willen we de lezer niet onthouden:

De volgende stadia worden onderscheiden:

- * Het nat maken van een blok meerschuij.
- * Het met de zaag in model draaien en bijsnijden.
- * Het uithakken van de ketel door middel van een geruwde en tegelijk zachte lepel met een bevochtigde zool, de zogenoemde paardenstaart.
- * Het behandelen met was en met witsel van balein.
- * Het polijsten met puimsteenpoeder of as van schaapsbot.
- * Het glanzen met kalk en met kaarsvet.

Elke plaats en fabrikant had zo zijn eigen procédé. Wenen produceerde vooral met de hand gesneden pijpen, andere plaatsen gebruikten een draaibank. Wenen en Ruhla sneden de pijpen in natte toestand, na ze eerst in water op kwaliteit getest te hebben, terwijl Lemgo ze in droge staat

G. H. Kautz. Meerscham und Bernstein

10

Afb. 6

vervaardigde.

Na het snijden werden ze ongeveer 30 minuten in talg gekookt. Het polijsten, drogen en behandelen met was/parafine bevorderde de duurzaamheid en het sneller bruin inroken. Na de pijp opnieuw te polijsten ontstond de spiegelglans van ivoor. De blokmeerschuijppijpen werden onderscheiden in 5 verschillende groottes en die weer in 8 à 10 verschillende kwaliteiten.

Voor een zo arbeidsintensieve fabricage waren tal van werktuigen noodzakelijk. Een Duitse handleiding uit 1876 geeft een goed overzicht van de diverse gereedschappen zoals boren, gutsen, vijlen, schaven en zagen (afb. 6).

Soorten

Naast de witte standaarduitvoering van blokmeerschuij kunnen we nog een aantal andere verschijningsvormen onderscheiden:

* Calciné-uitvoering: massa- of persmeerschuij in warme olie gedrenkt.

De olie dringt diep door en zo ontstaat de gele kleur die naar de rand toe donkerder wordt.

* Goudron-uitvoering: meerschium wordt gedrenkt in teerwater en daarna gegloeid, waardoor een diepzwarte kleur ontstaat.

* Oliekop-uitvoering: halffabrikaat meerschium: meerschiumafval gemengd met gips/kalk wordt eerst in talg gekookt, dan tweemaal in olie gesopt, net zo lang tot hij geen olie meer opneemt, of verhit. Komt voor in bonte kleurschakeringen.

Al deze uitvoeringen worden gebezigd om een mindere kwaliteit meerschium te verhullen, maar de pijpen behouden wel alle positieve eigenschappen van blokmeerschium en de uitvoering doet geen afbreuk aan het rookgenot.

Ruhla wordt meestal beschreven als de ontwikkelingsplaats van het "künstlerisches" meerschium (ons massa-meerschium), omdat deze plaats dergelijke producten in 1750 voor het eerst aanbood op de Leipziger Messe: een gouden uitvinding omdat deze de prijs zodanig beïnvloedde, dat deze soort meerschuimpijp bereikbaar werd voor de gewone man en kon concurreren met de bruyère- en kleipijp. Het belang wordt duidelijk uit onderstaande cijfers:

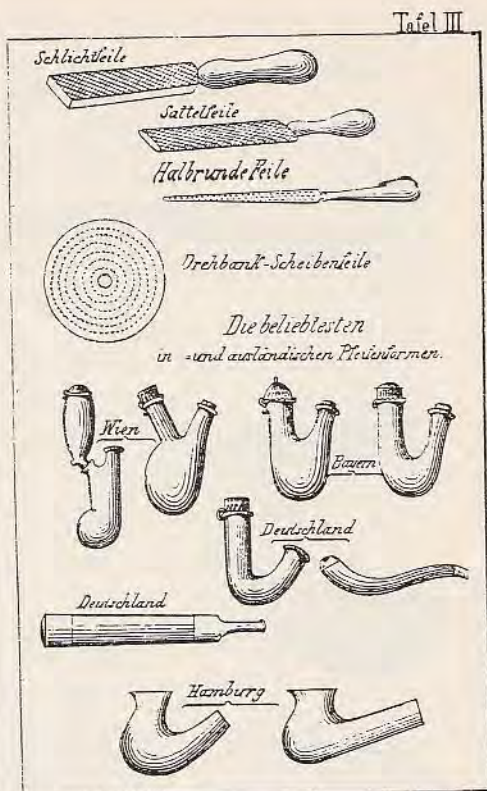
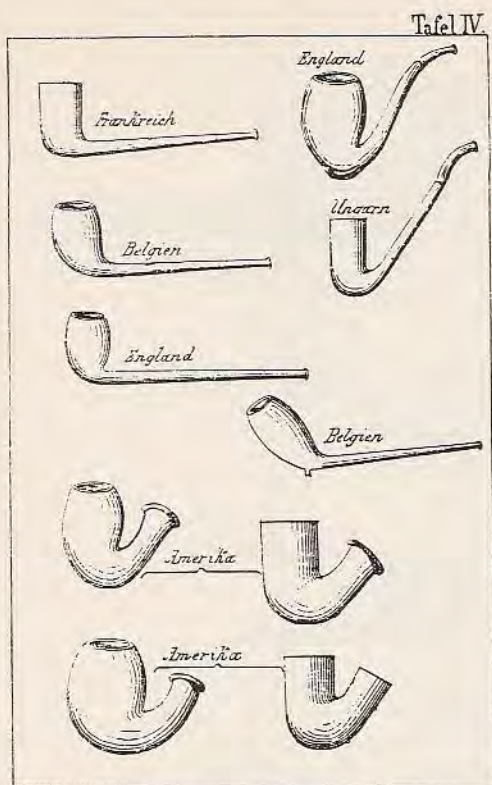
Ruhla	periode 1833-1860
productie blok-meerschuimpijpen	540.000 stuks
productie massa-meerschuimpijpen	5400.000 stuks

Modellen

Gezien de mogelijkheden die het materiaal bood om perfect snijwerk te leveren, is het niet verwonderlijk, dat de mooiste voorbeelden van meerschium in reliëfpijpen terug te vinden zijn. Maar aangezien dit product voor iedere beurs toegankelijk gemaakt moest worden, is het grootste percentage vervaardigd in eenvoudige, gladde modellen die rond 1880 in zwang waren zowel bij de kleipijp als in latere stadia bij de bruyèrepijp. En dat de modellen aangepast werden aan de heersende mode binnen de afzetgebieden, tonen ons de *afb. 7 en 8*.

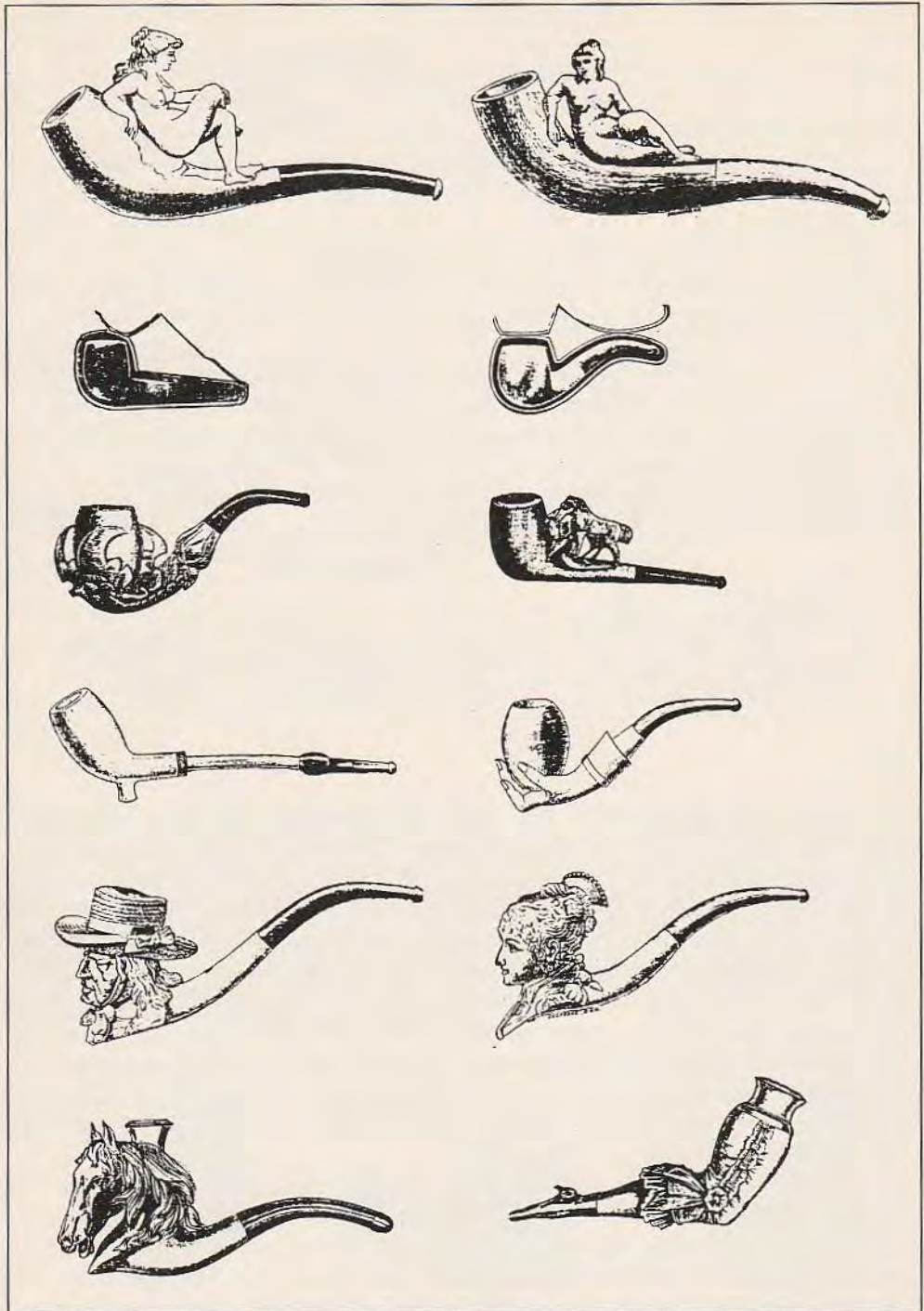
Afb. 7 v.l.n.r.: Debrecen, Kalmásch en Ragoczy

Afb. 8

Ook beroemde modellen als de gebogen Genovese en de Chioggiatta pijpen behoren tot de gladde modellen. De toptijd van de gesneden meerschuijpij moeten we grofweg plaatsen tussen 1850 en 1900, waarin de vervaardiging synchroon liep met de toen heersende mode van Romantiek en Biedermeier. De onderwerpen en motieven die op de pijpen werden afgebeeld, bestreken alle denkbare terreinen: van religieus, politiek, heraldiek, historie, romantiek, mythologie tot sterk erotisch. Elk gebied was vertegenwoordigd en op elke nieuwe ontwikkeling in de maatschappij werd meteen ingehaakt. Bovendien konden de meerschuijsnijders bij gebrek aan eigen inspiratie altijd nog terugvallen op de *Almanach von Radierungen*, ontwerpen voor meerschuijkoppen, in 1844 samengesteld door Moritz von Schwind.

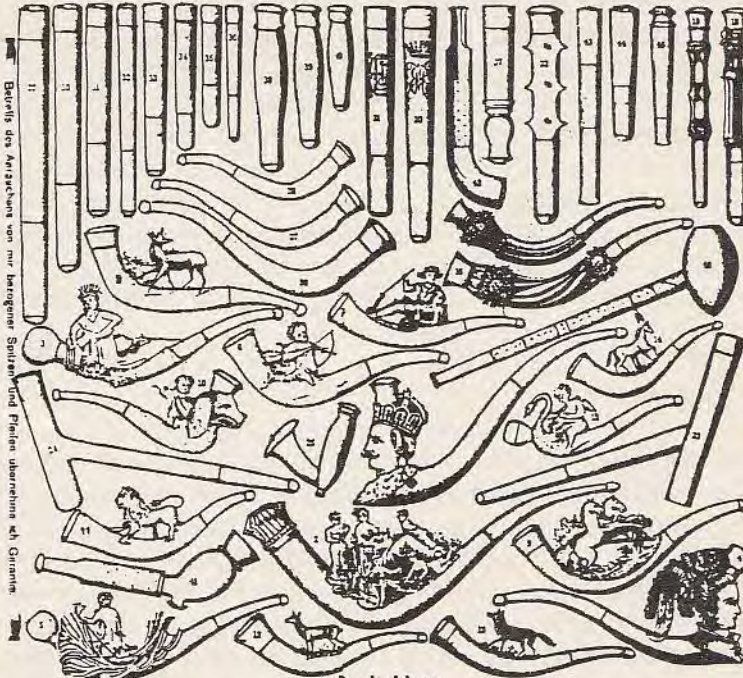
Afb. 9 en 10 tonen enkele "simpele" voorbeelden van uitvoeringen, die we voor het grootste gedeelte ook kennen binnen de kleipijpenfabricage, zowel van tabaks- als van sigarenpijpen, die na 1840 hun intrede maakten. De buitengewone exemplaren, relatiegeschenken voor vorstenhuizen en bestemd voor tentoonstellingen zullen we hier buiten beschouwing laten.

Afb. 9

 Lemgoer Meerschamwaaren Fabrik
 GUSTAV EMMRICH
 LEMGO.

Bewußt des Ansehens von nur bezüglichen Sorten und Preisen überlassen ich Gränzen.

Preis-Liste.

No. 1-10		No. 11-20		No. 21-30		No. 31-40		No. 41-50	
1	1.00	11	1.50	21	2.00	31	2.50	41	3.00
2	1.20	12	1.80	22	2.20	32	2.80	42	3.20
3	1.40	13	2.00	23	2.40	33	3.00	43	3.40
4	1.60	14	2.20	24	2.60	34	3.20	44	3.60
5	1.80	15	2.40	25	2.80	35	3.40	45	3.80
6	2.00	16	2.60	26	3.00	36	3.60	46	4.00
7	2.20	17	2.80	27	3.20	37	3.80	47	4.20
8	2.40	18	3.00	28	3.40	38	4.00	48	4.40
9	2.60	19	3.20	29	3.60	39	4.20	49	4.60
10	2.80	20	3.40	30	3.80	40	4.40	50	4.80

Abb. 77 Preisliste für Meerschamwaaren von Gustav Emmrich (StA Dt. D 70 Nr. 154c)

Afb. 10

Attentiepunten

Waar moet bij het gebruik van een meerschuijpip op gelet worden?

* Een goede meerschuijpip weegt inclusief het mondstuk niet meer dan 45 gram. Blokmeerschuij herken je door er licht met de tong langs te gaan en dan moet het sterk aankleven.

* Bij gelijkmatig inroken, niet meer dan drie maal per week, zal een regelmatige verkleuring van het witte meerschuij ontstaan van honinggeel tot

verzadigd bruin.

* Je mag de pijp niet tijdens het roken aan de kop vasthouden in verband met transpiratie-afgifte van de handen die vlekken aan de ketel veroorzaken.

* De pijp is zeer fragiel: stoten, vallen, schoonmaken met harde voorwerpen veroorzaakt onherroepelijk schade.

* Bij inroken volledig vullen en langzaam trekken. Niet in de buitenlucht roken in verband met snellere en daardoor ongelijkmatige verbranding door tocht of wind: gevaar voor doorbranden!

* Een warme pijp op een koude ondergrond neerleggen kan barsten veroorzaken.

* Na gebruik zorgvuldig legen, zowel kop als rookkanaal om geen absorptie door achtergebleven sappen te laten ontstaan. Geen koolwand creëren, maar cleanen met fijn schuurpapier.

* Als de pijp niet gebruikt wordt deze per se niet opbergen in een gesloten etui: de pijp moet kunnen ademen!

Mondstukken

Een dergelijk kwalitatief hoogstaand stukje handwerk, dat in de 18e eeuw al tussen de 2 en 8 gouddukaten moest opbrengen, verlangt dan ook een mondstuk van navenante kwaliteit. En dan hebben we het uiteraard over *barnsteen*, ook wel *amber*, *succiniet* of *brandsteen* genaamd. Dit is de verharde, fossiele hars uit dennen, gevormd in het Tertiair en tot 40 miljoen jaar oud. Door het soortelijk gewicht van 1.0 tot 1.1 drijft het op sterk zout water en zinkt het langzaam in zoet water. Het smelt bij 287 graden en is oplosbaar in alcohol van 25%. De formule luidt $C_{40}H_{64}O_4$ met 3 tot 8% barnsteen-zuren en vluchtige oliën. Het komt voor als transparant heldere tot doffe, matte en ondoorschijnende materie in vuilwit over geel naar donkerrood, in honinggeel tot hyacinthrood en in geel/wit gevlamd tot bruin.

Echt barnsteen is goed herkenbaar, want als je er met een wollig voorwerp langs wrijft, trekt het papiersnippen aan.

Stukjes barnsteen werden reeds aangetroffen als grafvondsten uit 2000 v. Chr. Vanaf 1500 v. Chr. wordt het een handelsobject en wij kennen het uit de Romeinse tijd als grafvondst in de vorm van sieraden als kralen, ringen etc. Rond 1200 na Chr. had de Duitse Orde het handelsmonopolie en wij kennen in de Middeleeuwen gilden van barnsteenbewerkeren in o.a. Brugge, Lübeck en Königsbergen.

Het materiaal kwam vooral voor in Samland (Oost-Pruisen) waar de firma Stantien & Becker uit Königsbergen (nu Kaliningrad) tussen 1811 en 1896 de ontginningsconcessies in handen had, die door de Staat Pruisen in 1896 afgekocht werden voor de toenmalige astronomische som van 10 miljoen Mark = 6 miljoen gulden.

Barnsteen komt in kleine brokken voor, en stukken van meer dan een halve kilo zijn zeer zeldzaam.

De jaarproductie in Pruisen bedroeg in 1890 rond de 400 ton tegen een waarde van 1,5 tot 2 miljoen gulden. 2/3 van deze productie was bruikbaar voor verdere verwerking en het restant werd zowel onbewerkt in de handel gebracht als geperst met een bindmiddel tot imitatie-barnsteen.

Barnsteen buigen voor gebogen mondstukken gaat zeer moeizaam. Daartoe wordt het materiaal verhit in parafine-olie, waardoor het week wordt en de melkachtige tint doorschijnend. Als mondstuk voor de meerschuimtabakspijpen wordt meestal amber-barnsteen gebruikt dat geel van kleur is en van een zodanige dichtheid, dat het rookkanaal onzichtbaar is.

Voor de mindere soorten meerschuimpijpen en vooral voor de sigarenpijpen en de sigarettenspitten werden goedkopere, vervangende materialen gebruikt, te weten:

- * *ivoor*, maar dit toch ook voor de betere kwaliteiten.
- * *hoorn*, vooral koehoorn uit Brazilië en Zuid-Afrika, ook wel Bresil genoemd.
- * *hout*, vooral weichsel/kersenhout evenals *bamboe*.
- * *eboniet* = ge vulcaniseerde caoutchouc (rubber). Deze wordt, gemengd met gemalen zwavel en een weinig kunststof, verhit en tot smelten gebracht. Met 130 graden wordt deze massa in vormen gegoten, waarin de draden voor de luchtkanalen geplaatst worden.
- * *kunstharsen* (synthetische amber)
 - * *galalith*: in vele kleuren leverbaar, zelfs in imitatieschildpad!
 - * *ambrolith*: transparant, niet poreus, zeer duurzaam en licht van gewicht.
 - * *juvelith*: de kunstimitatie van een gele amberkleur, die vooral in België veel gebruikt werd. Roeren kwamen uit Pardubice.
 - * *caseïne*: afvalproduct van melk. Dit werd tot na de Tweede Wereldoorlog nog gebruikt als grondstof voor sigaren- en sigarettenspijpen.
- * *nylon, moderne plastics* kwamen vooral na de oorlog in de plaats van bovengenoemde kunstharsproducten in gebruik.

De producten van Gustav Emmrich uit Lemgo rond 1900 (*afb. 10*) en die van Meinhard uit Wenen rond 1927 (hier niet afgebeeld), geven duidelijk aan hoe gerenommeerde firma's naast bruyère nog een assortiment presenteren, dat bestaat uit traditionele modellen als Debrezen/Rakoczi naast "modernere" als Schrammelpfeife "mit Antinikotinwatte" etc. En daarnaast met versieringen als zilvermontering en email in het assortiment.

Dit gehele aspect van versieringen zoals met halfedelstenen, goud- en zilverbleslag etc. die de meerschuim/barnsteenpijp alleen nog maar kostbaarder maakte, hebben we in het bestek van dit artikel niet meegenomen.

LITERATUURVERWIJZING

- Catalogus Payot		1892-1893
- G. Guyot	Les Pipiers Français, Histoire et Tr.	1991
- G. Guyot	Le Pipier de Paris	1984
- Musée du Tabac	Charles Harnisch, Artisan Pipier 1845-1895	1985
- Behrens Heiko	Mit vollem Genuss Pfeife rauchen	1985
- Catalogus Möller		circa 1900
- Catalogus Otto Henze		circa 1910
- Libert Lutz	Von Tabak, Dosen und Pfeifen	1984
- Muller Karsten	Die Tradition der Pfeifenherstellung, Ruhla	1996
- Sant/Ambrogio Diego	Pfeifen	1967
- Stadt Köln	Blauer Dunst	1984
- Stadt Lemgo	800 Jahre Lemgo	1990
- Ehwa Carl	Pipes and Tobacco	1974
- Archief T.B.	Meerschaum- und Bernsteinwaaren Fabrik	1876
	Lezingen J. Bergmans/J. Vrugtman	1929
- Niva Bilthoven	Atlas voor Tabak	circa 1935

MARKANTE EN BIJZONDERE MEERSCHUIMVERZAMELINGEN

- Wiener Tabaksmuseum
- Schloss Fuschl Oostenrijk
- La Dilligence. Rijtuigmuseum Heerlen
- Stadsmuseum Huy België (vooral sigaren/sigaretten)

VOOR U GELEZEN: BORREL PRAAT

In november 1997 verscheen het BORRELWOORDENBOEK "met 750 volksnamen voor onze glazen boterham". Een van de lemma's is de pijpenkop. Het is misschien wel interessant te lezen, wat dit woordenboek hierover te melden heeft:

Pijpenkop *In de betekenis "borrel" in 1994 opgenomen in een woordenboek van het dialect van Nederlands en Belgisch Limburg, als piepekop en piepeköpke. Deze borrelnaam is echter stellig ouder en gaat terug op een liedje dat omstreeks de eeuwwisseling vooral in Vlaanderen populair was. De tekst luidt:*

*Och Mietje Pijpekop
Geef mij een bobijntje.
Liever een groot of een kleintje,
Als er maar jenever in is.*

Dit liedje raakte menige zuiplap in de ziel. Zo heette het in 1904 in het tijdschrift Vlaanderen: "Frans (...) kreunde nu en dan het liedje van Mietje Pijpekop, wijl de jenevertranen hem over de wangen bolden." In Zuid-Afrika zel men aan het eind van de 19e eeuw hij is pijpstop voor "hij is vol, stomdronken".

Voor wie interesse heeft in het hele Borrelwoordenboek:

Sdu Uitgevers/Standaard Uitgeverij, Den Haag/ Antwerpen. ISBN 90 75566492.